

PAPER DETAILS

TITLE: ERCİS İLÇESİ ÂLİMLERİNDEN MOLLA ABDULLAH DİBEVİ'NİN HAYATI, TASAVVUFA
DAİR RİSALELERİ VE "DERSUN FÎ-TAHSÎNİ AHLÂKİ'S- SİBYAN" ADLI RİSALESİNİN
TERCÜMESİ

AUTHORS: Ferhat SAÇAK,Ahmad AKIL

PAGES: 154-177

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1705061>

**ERCIŞ İLÇESİ ÂLİMLERİNDEN MOLLA ABDULLAH
DİBEVÎ'NİN HAYATI, TASAVVUFA DAİR RİSALELERİ VE
“DERSUN FÎ-TAHSÎNİ AHLÂKÎ'S- SİBYAN” ADLI
RİSALESİNİN TERCÜMESİ**

**LIFE, TREATISES ON SUFISM AND TRANSLATION OF HIS
TREATISE "A LESSON IN IMPROVING BOYS MORALS" OF
MULLA ABDULLAH DIBEWI, ONE OF THE SCHOLARS OF
ERCISH DISTRICT**

Ferhat SAÇAK

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tasavvuf Yüksek Lisans Öğrencisi
ferhatsacak1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2355-1978

Ahmad AKIL

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tefsir Doktora Öğrencisi
Ahmad.akil1@live.com
ORCID ID: 0000-0001-8537-2193

Atıf Gösterme: SAÇAK, Ferhat; AKIL, Ahmad, (2021), “Erciş İlçesi Âlimlerinden Molla Abdullah Dibeî'nin Hayatı, Tasavvufa Dair Risaleleri Ve “Dersun Fî-Tahsîni Ahlâkî's- Sibyan” Adlı Risalesinin Tercümesi”, *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*, Haziran 2021 (8), s.154- 177.

GelişTarihi:

22 Nisan 2021

Kabul Tarihi:

9 Haziran 2021

© 2019 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Her âlim ve mütefekkir kendi döneminde toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak halka hizmet etmiştir. Anadolu coğrafyası da bu bağlamda birçok âlim ve mütefekkire ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'da yaşamış şahsiyetler şark medreselerinde dönemin meşhur hocalarından eğitim alıp bu bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda hizmetlerini ifa etmişlerdir. Birçok bölgede olduğu gibi Anadolu'da da tasavvuf alanında yetkin mutasavvıflar yetişmiştir. Çalışmamız; Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinde yaşamış ve Cumhuriyet Dönemi'nde hayatını sürdürmüş olan Molla Abdullah Dibeî'nin (Arı) hayatı, ilmi şahsiyeti, hocaları, talebeleri tasavvufa dair risaleleri ve "Dersun fî Tahsîn-i Ahlâkî's- Sibyan" adlı risalesinin tercümesini içermektedir. Âlim, müderris, fakih, mutasavvıf ve Van'ın Erciş ilçesinde kanaat önderi olan Molla Abdullah dönemin sayılı hocalarından eğitim almış ve yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Molla Abdullah'ın yetiştirmiş olduğu talebeleri ondan sonra mirasını devralarak onun yolunu takip etmişlerdir. Bu çalışmada tasavvufa önemli katkıları olan Molla Abdullah'ın tasavvufi çalışmaları gün yüzüne çıkarılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte Molla Abdullah'ın çocuk ahlakı üzerine kaleme almış olduğu risalesi de gözden geçirilerek tercüme edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Abdullah Dibeî, Erciş, Çocuk Ahlakı.*

Abstract: Every scholar and thinker offered their services to the society, taking into account the needs of their time and conditions. In this context, Anatolian geography has hosted many scholars and thinkers. People who lived in Anatolia received education from the famous teachers of the period in the oriental madrasas and performed their services in accordance with the needs of this region. As in many regions, competent Sufis in the field of Sufism have grown in Anatolia, as well. Our study includes life, scientific personalities, teachers, students, treatises on Sufism and the introduction and the translation of his treatise on Sufism named "*A lesson in improving boys morals*" of Mulla Abdullah Dibewî, -who lived in Turkey's Eastern Anatolia and continued his life in the Republican Period. (Ari) Being a scholar, teacher, alfaqui, Sufi and an opinion leader in the Erciş district of Van, where he lived, Mulla Abdullah, received education from prominent teachers of the period and raised hundreds of students. His students, who were trained by Mulla Abdullah, inherited his legacy after him and followed his path. In this study, it is aimed to bring to light a scholar who has sunk into oblivion and who has crucial contributions to Sufism. In addition to this, Mulla Abdullah's treatise on the morality of children was also reviewed and translated.

Key Words: *Abdullah Dibewi, Erciş, Boys Morality.*

GİRİŞ

Tasavvuf ilmi; kelâm, mantık, felsefe, fıkıh, tefsir, hadis gibi İslam düşüncesinin bir ürünü olup diğer İslâmî ilimler gibi sonradan teşekkül etmiş ve tedvin edilmiştir. Bu bağlamda her ne kadar sonradan teşekkül edilmişse de pratik olarak Peygamber döneminde yaşanmıştır. Tasavvuf, ilk dönemlerden günümüze kadar varlığını koruyan ve insanları birçok yönden etkileyen bir alandır. Tasavvuf; İslam kültür birikimini oluşturan düşünce, inanç, ahlâk ve sanat gibi alanlarda etkisini göstermiştir. Tasavvuf, İslam dininin inkâr edilemez gerçeği olmakla birlikte sosyo-kültürel hayatında bir hakikatidir.¹

Gerçekleştirmiş olduğumuz röportajlarla şu hususları da zikretmek yerinde olacaktır. Erciş'te tasavvufî hayatın yaşanmasına ve tedrisata öncülük eden Arvasi, Berzenci, Ari ve Sinoğlu gibi aileler bu faaliyetlerini medreselerle sürdürmüştür. Bu meyanda özellikle halk tarafından sevilen ve benimsenen Arvasi ailesi Erciş'te inşa ettikleri Nur Muhammed Hafid medresesi ile yüzlerce talebe yetiştirmiş bununla birlikte tasavvufî faaliyetlerini bu çatı altında sürdürmüşlerdir. Öte yandan Ari ailesinin bölgeye yerleşmesine öncülük eden Molla Abdullah Dibewî ise hem medrese geleneğini hem de tasavvufî faaliyetleri sürdürmüştür. (Mehmet Mansur Ari, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2021).

¹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2015), 9.; Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (Ankara: Akçağ Yayıncılık, 2017), 19.

On dokuzuncu asrın başlarında Nakşbendî-Müceddidî vasfına sahip Mevlâna Hâlid-î Bağdâdî eliyle oluşan Nakşbendî-Hâlidîlik bölgeye Arvasi ailesine mensup Hizan Arvasileri koluna mensup Abdulgaffar'ın oğlu Nur Muhammed Hafîd ve Batman'ın Beşiri İlçesinden olan Molla Abdullah Dibevî kanalı ile gelmiştir. Nakşibendî-Hâlidîliğin bölgede ün kazanıp hızla yayılmasını sağlayan husus medrese eğitimlerinin yanında tasavvufî faaliyetlerde de bulunmalarıdır. Nur Muhammed Hafîd, Erciş'te önce Erişad köyü sonra Nişancı köyünde ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunurken bu kanal Arvasi ailesi ile devam ettirilmektedir. Öte yandan Molla Abdullah Dibevî Batman'dan Erciş'e bağlı Erişad köyüne gelip burada inşa ettiği medrese ile hem talebe yetiştirmiş hem de Nakşibendî-Hâlidî geleneğini sürdürmüşlerdir. Bu faaliyetleri ile bölgede Nakşibendî-Hâlidîlik yayılmıştır.²

Makalemizde Erciş'te Nakşbendî-Hâlidî geleneğini sürdüren Molla Abdullah Dibevî'den bahsedilecek ve risaleleri tanıtılarak onun "Dersun fî Tahsîn-i Ahlâkî's- Sibyan" adlı risalesinin tercümesi yapılacaktır.

1. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

1.1. Doğumu ve Soyu

Molla Abdullah Dibevî (Abdullah Ari) 1927 yılında Batman'ın Beşiri İlçesi Tepecik (Ânkerm) köyünde, fakir bir aileden doğmuştur. Babasının adı Resul (resmiyette Reyse) Annesinin adı Halime'dir. Anne ve Babası mütevazı kişiliklere sahip olup eğitim almamışlardır. Üç erkek bir kız toplam dört çocuklu bir ailede dünyaya gelmiştir. Molla Abdullah'ın kardeşlerinden sadece Molla Ömer eğitim almıştır. Molla Ömer Van'ın Muradiye ilçesinde imamlık yapmış ve emeklilik dönemini Van merkez Selim Bey Mahallesi'nde geçirmiş ve burada da vefat etmiştir. Molla Abdullah'ın soyu Türkiye'nin değişik yerlerine yayılan Alikan aşiretine dayanmaktadır. (Prof. Dr. Mehmet Salih Ari, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2021).

1.2. Tahsili ve Hocaları

Molla Abdullah; küçük yaşlarından itibaren Şark medreselerinde Kur'ân-ı Kerim, Arapça ve dini ilimler tahsil etmeye başlamıştır. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bulunan

² Hamid Algar, "Hâlidîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Mart 2021). Abdulcebbar Kavak, *Mevlana Hâlid-î Nakşbendî ve Hâlidîlik* (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016), 303-310; Maliki Ejder Arvas, *Seyyid Hacı Kasım El-Bağdadi Nesep ve Nesli (Arvasiler)* (İstanbul: Alka Matbaacılık, 2008), 58-59, 61.

birçok âlimin yanında özel dersler almıştır. Nurşin' de (Güroymak) bulunan Şeyh Nasır, Baykan'a bağlı Havil köyünde bulunan Molla Muhyeddin Evrensel en önde gelen iki hocasından eğitim almıştır. Eğitiminin büyük bir bölümünü bu iki âlimin yanında sürdürmüştür. Burada Arapça, Tefsir, Fıkıh, Akâid ve Hadis gibi ilimler okumuştur.³ Molla Abdullah, Bitlis'teki eğitim hayatından sonra tasavvuf ağırlıklı eğitim almak için Suriye'de meşhur olan Mahmut Karaköy ve Şeyh Ahmet Haznevi'nin huzuruna gitmiştir. Suriye'de tasavvuf eğitimi aldığı sırada müderrislik görevini de icra etmiştir. Ayrıca Siirt'in Baykan İlçesinde olan meşhur Molla Muhyeddin el-Haveli'den yedi yıl eğitim almıştır. Hilâfet⁴ ve icazetini de Molla Muhyeddin Haveli'den almıştır. (Prof. Dr. Mehmet Salih Ari, Mehmet Mansur Ari, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2021).

Hocası el-Haveli tasavvuf eğitimini Nakşbendî tarikatı şeyhi olan Şeyh Muhammed Diyaüddin' den almıştır. Muhyeddin Haveli Nakşbendî-Hâlidî koluna mensuptur. O hilâfetini ise Norşinli Şeyh M. Maşuk'un yanında tasavvuf eğitimini tamamlayıp ondan almıştır. Haveli, kendisine intisap edip zahiri ilim icazeti olan birkaç talebesine hilâfet vermiştir. Bunlardan biride Molla Abdullah Dıbevî'dir.⁵

Öte yandan Molla Abdullah, 1945 yılında o dönem Isparta' da sürgünde olan Said Nursi'yi ziyaret etme şerefine nail olmuştur. Said Nursi'den öğütler almıştır. Bununla birlikte o kendisine bazı görevler de vermiştir. Said Nursi çok kısa zaman kendisiyle vakit geçiren Molla Abdullah'ı talebe olarak kabul etmiştir. Kısa bir süre Said Nursi ile vakit geçirip 1950 yılında ise Erciş'e gelip Yukarı ışıklı (Erişad) köyüne yerleşmiştir.⁶

1.3. İlmî ve Tasavvufî Hayatı

Molla Abdullah, Cumhuriyet Dönemi'nin en çetrefilli dönemlerinde şark medreselerinde Arapça, Fıkıh, Tefsir, Akâid ve Tasavvuf alanlarında eğitim almıştır. Bu bağlamda Molla Abdullah çevre iller, ilçeler ve özelde Erciş'te Fıkıh ve Tasavvuf alanında başvurulan bir âlimdi. Molla Abdullah Arapça, Türkçe, Osmanlıca ve Kürtçe dillerine olan hâkimiyetinden dolayı, bu dillerde yazılmış edebi ve ilmi eserleri irdeleme imkânı elde etmiştir. Nakşbendî-

³ Muhammed Aydın, *Erciş İlçe Müftülüğü Dergisi* 1 (2011), 36-37.

⁴Bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse demektir. Bk. Casim Avcı, "Hilâfet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Mart 2021).

⁵Necmettin Kartal, "Hâlidî Tarikatının Halifelerinden Molla Muhyiddin El-Hâvelî ve Tasavvufa Dair Fetvâları", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi Ulusal Sempozyumu*, ed. Orhan Başaran (İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2017), 462-463.

⁶ Aydın, *Erciş İlçe Müftülüğü Dergisi*, 36.

Hâlidî şeyhlerinden olan Molla Abdullah, ilim ve hikmet sahibi bir âlim olarak tanınmış olup halk nezdinde otorite olarak kabul görmüştür. Nakşbendî-Hâlidî tasavvuf geleneğine bağlı olan Molla Abdullah, Hâlidiliğin en belirgin özelliklerinden olan zahiri ilimlerin okutulduğu Medrese geleneğini sürdürmeye devam etmiş bir âlimdir. İçinde bulunduğu dönemde medrese ve tasavvuf geleneği boşluğu olduğunu fark eden Molla Abdullah Erciş'te kurduğu medrese ile bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır. İrşad faaliyetlerini devam ettirmekle beraber birçok yetkin âlim de yetiştirmiştir. Molla Abdullah, ömrünü okuma ve tedris ile geçirmiştir. Molla Abdullah; nikah, miras, ibadet, aile hukuku konularında bölgenin müracaat ettiği ve otorite olarak kabul ettiği âlimlerdendir. Yaptığı etkileyici dini sohbetlerle halkı aydınlatan Molla Abdullah, yöre halkının gönlünde adeta taht kurmuştur. Kabileler arasında meydana gelen anlaşmazlıklarda barış girişimlerinde bulunan saygın kişilerdenmiş. Allah'tan çok korkan, sohbeti sırasında hüngür hüngür ağlayan biri olduğu bilinmektedir. Resulullah (s.a.s.)'a karşı aşırı sevgisi varmış. Onun adını anarken ağlarmış. Kendisini Küleybu Fahri Alem Abdullah ed-Dibevî olarak tanıttı. Mezarına da bu ifadenin yazılmasını vasiyet etti. Bu ifadenin ne anlama geldiği erbabı tarafından bilinmektedir. Eğitim ve öğretim ile uğraşmadığı zaman ya kitap okur ya da ibadetle meşgul olurmuş. Bir mecliste oturduğu zaman şayet sohbet etmiyorsa mutlaka elinde tesbihi bulunur ve Allah'ı zikredermiş. Gece ibadetine önem verip çok Kur'an okurmuş. Malını talebeleri için sarf edip medreseye gelen talebelerine evindeki yatağı tahsis edermiş. Gerçek âlimlere karşı çok mütevazı, ancak bilgisi olmadığı halde kendisini âlim sananlara karşı çok sert bir tavır takınmış. (Prof. Dr. Salih Ari, Öğretim Görevlisi Cihangir Ecer, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2021).

1.4. Talebeleri

Molla Abdullah, tedrisat ve irşad faaliyetlerinde birçok âlim yetiştirmiştir. Bunlardan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

Molla Refik Kardoğan, Molla Fevzi Şahin, Molla Mehmet Macit, Molla İdris Demirdağ, Molla İdris Yiğın, Molla Zeki Işık Diyanet İşleri Eski Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez'in hocası, Molla Kerem Marsak, Prof. Dr. Mehmet Salih Ari, Öğr. Gör. Cihangir Ecer, Seyyit Hasan Arvas, Molla Muhlis Gök, Molla Abdurrauf, Mehmet Dalar Bingöli, Molla Kasım ve birçok talebesi bulunmaktadır. (Prof. Dr. Salih Ari, Öğretim Görevlisi Cihangir Ecer, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2021).

1. 5. Evliliği, Çocukları ve Vefatı

Molla Abdullah'ın iki eşi olup büyük olan eşinden üç erkek ve iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Küçük eşinden ise üç erkek, beş kız çocuğu olmuştur. Çocuklarından eğitim alanlar Ahmet Ari kendisi emekli Doktor, Emin Ari emekli öğretmen, Abdülkerim Ari belediyeden emekli, Mehmet Mansur Ari Erişad köyünde hali hazırda imam-hatip olarak görev yapmaktadır. Diğer çocukları eğitim almamışlardır. Molla Abdullah 1967-1992 yılları arasında Diyanet'te imam-hatip olarak görev ifa etmiştir. Yaşı ileri olduğu için emekliliğe ayrılmıştır. Fakat medresesinde eğitime ara vermemiştir. Halk tarafından sevilen, sayılan ve ardında birçok sancaktar bırakan Molla Abdullah, Erciş'te 2008 yılında hayata gözlerini yummuştur. Kabri Erişad köyü mezarlığındadır. (Mehmet Mansur Ari, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2021).

2. Molla Abdullah'ın Risalelerinin Tanıtımı, İndüksiyonu ve Muhtevası

Molla Abdullah çok sayıda eser vermiş bir âlim değildir. Lakin Molla Abdullah'ın tasavvufa dair risalelerine ulaşabildik. Bu risalelerde inceleyip fihristini hazırladığımız çalışmadır. Risaleler Arapça kaleme alınmış olup az da olsa içinde Osmanlıca yazılmış konular da mevcuttur. Molla Abdullah tasavvufi olan derslerini İmam Gazali'nin "*İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*" adlı eserinden faydalanarak risaleler haline getirmiştir. Risaleler tarafımızca incelendiği zaman muhteva olarak ahlâk konuları yoğunlukta olup (çocuk ahlâkı, aile ahlâkı, toplum ahlâkı vs.), dilin afetleri, dünya ve âhiret sâadeti, ölüm vb. vaaz şeklinde yazılmış tasavvufi birer derslerdir. Bununla birlikte risalelerin içinde az da olsa fıkhi ve kelâmi dersler de mevcuttur. Risalelerin fotokopisinin sayfa sayısının 128 olduğu kanaatindeyiz. Risaleler kayıt altına alınmadığı için kütüphane kaydı da yoktur.⁷

Dersler şeklinde yazılan risalelerin başlık kısımları Arapça olarak yazılmış olup iki başlığı ise Osmanlıca yazılmıştır. Biz de eserin başlıklarını Türkçeye çevirerek indeks yaptık ve el yazmasında olduğu şekliyle sayfa numarası verdik.

⁷ Molla Abdullah'ın oğlu Mansur Ari ile yapılan görüşmede risalelerin orijinalinin kaybedildiği sadece fotokopisinin ellerinde olduğu bilgisine varılıp, çalışma bu fotokopi üzerinden tamamlanmıştır. Fotokopi ise şahsi kütüphanemizde saklanmaktadır.

درس Numarası	Sayfa Numarası	اسم الدرس	Dersin Adı
1.	1	دَرْسٌ فِي آفَاتِ اللِّسَانِ	Dilin Afetleri Hakkında Bir Ders
2.	5	دَرْسٌ فِي الْمِرَاءِ وَالْجِدَالِ	Tartışma ve Dalkavukluk Hakkında Bir Ders
3.	11	دَرْسٌ فِي كَسْرِ شَهْوَةِ الْفَرْجِ	Fercin Şehvetini Kırma Hakkında Bir Ders
4.	12	دَرْسٌ فِي الْآفَةِ السَّابِعَةِ عَشَرَ وَالثَّامِنَةِ عَشَرَ وَالتَّاسِعِ عَشَرَ وَالْعِشْرُونَ مِنْ آفَاتِ اللِّسَانِ	Dilin, On Yedinci, On Sekizinci, On Dokuzuncu, ve Yirminci Afetlerinden Bir Ders
5.	13	دَرْسٌ فِي فَضِيلَةِ كَسْرِ شَهْوَةِ الْبَطْنِ وَأَنَّهَا أُمُّ الذُّنُوبِ	Günahların Annesi, Karnın Şehvetini Kırmanın Faazileti Hakkında Bir Ders
6.	18	دَرْسٌ فِي تَحْسِينِ أَخْلَاقِ الصِّبْيَانِ	Çocuk Ahlakının Güzelleştirilmesi Üzerine Bir Ders
7.	22	دَرْسٌ فِي الْأَخْلَاقِ الْحَسَنَةِ	Güzel Ahlak Üzerine Bir Ders
8.	28	دَرْسٌ فِي حَقِيقَةِ الدُّنْيَا	Dünya Hakikatı Üzerine Bir Ders
9.	33	دَرْسٌ فِي الْمُرَاقَبَةِ وَالْمَحَاسَبَةِ	Murakabe ve Muhasebe Üzerine Bir Ders

10.	37	دَرْسٌ فِي ذَمِّ الدُّنْيَا وَالْحَثِّ عَلَى التَّوْبَةِ وَالتَّرْغِيبِ عَلَى الطَّاعَةِ وَالْإِقْبَالِ إِلَى اللَّهِ وَالْفَرَارِ مِنَ الدُّنْيَا وَذَمِّ الْبِخْلِ وَالْحَثِّ عَلَى إِعَانَةِ الْمُسْلِمِينَ الْفُقَرَاءِ	Dünyayı Yermek, Tevbeyi Teşvik, İtaate Teşfik, Allah'a Yaklaştırmak, Dünya'dan Uzaklaştırmak, Cimriliği Kötülemek, ve Fakir Olan Müslümanlara Yardım Etmeyi Teşfik Üzerine Bir Ders
11.	42	دَرْسٌ فِي احتِياجِ الكائناتِ بعضها إلى بعضٍ بالحكمةِ والموعظةِ الحسنةِ	İnsanların Birbirine Güzel Söz ve Hikmet Üzerine Muhtaç Olduğuna Dair Bir Ders
12.	47	دَرْسٌ فِي عقوقِ الوالدينِ	Anne ve Baba'ya İtaatsizlik Üzerine Bir Ders
13.	52	دَرْسٌ فِي تَرْكِ الصَّلَاةِ. وَالْمَوَاعِظِ الْحَسَنَةِ وَالْحِكْمَةِ	Namazı Terk Üzerine Bir Ders. Güzel Vaazlar ve Hikmet
14.	57	دَرْسٌ فِي كَشْفِ الْأَسْرَارِ وَالْأَسْتَارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ	Kıyamet Gününde Sırlar ve Perdelerin Aralanması Üzerine Bir Ders
15.	63	درس أَلْطُونِ إِلَهَ يَازِيلِرْسَه كَنه أَزْدِر. بَلْكِ حَقِّي بُوْدِرْ كِي قَلْبِ صَحِيفْسَنْدَه وَيَاخُوْد خَذْ عَلِيَهِنْدَه أَلْطُونِ إِلَهَ يَازِيلِرْ كَاغَادَلَارْ أَوَزْرَنْدَه لَانَقْ غُورُونْمَازْ	Altın İle Yazılırsa Yine Azdır. Belki Hakkı Budur ki Kalbi Sahifesinde Veyahut Ğuz Aleyhinde Altın İle Yazılır, Kâğıtlar Üzerinde Layık Görünmez.
16.	69	أُونَجْكِ دَرْسِ مَتَمِّمِ بَرِ ذِيْلِي فِي	Önceki İman Konusu

		الإيمان	Dersinin Tamamlayıcısı
17.	74	درس في الزكاة	Zekât Üzerine Bir Ders
18.	78	دَرْسٌ فِي التَّوْحِيدِ	Tevhit Üzerine Bir Ders
19.	86	دَرْسٌ فِي الْقَدْرِ وَالْجَزَاءِ وَالْإِخْتِيَارِ	Kader, Ceza ve İrade Üzerine Bir Ders
20.	95	دَرْسٌ فِي الْمَوْتِ وَالْأَخْلَاقِ الْحَسَنَةِ	Güzel Ahlak ve Ölüm Üzerine Bir Ders
21.	98	دَرْسٌ فِي مُعَانَبَةِ النَّفْسِ وَتَوْبِخِهَا	Nefsin Kınanması Ve Azarlanması Hakkında Bir Ders
22.	101	الْأَفَةُ الثَّامِنَةُ، وَالتَّاسِعَةُ (لِللِّسَانِ): دَرْسٌ فِي اللَّعْنِ وَالْغِنَاءِ وَالشَّعْرِ	Dilin Sekizinci, Dokuzuncu Afetlerinden, Şiir,
23.	104	الْأَفَةُ الْعَاشِرَةُ (لِللِّسَانِ): دَرْسٌ فِي الْمِزَاحِ	Dilin Onuncu Afetinden: Şaka Üzerine Bir Ders
24.	107	الْأَفَةُ الْحَادِيَةِ الْعَشْرَ وَالثَّانِيَةَ عَشَرَ وَالثَّلَاثَةَ عَشَرَ (لِللِّسَانِ): دَرْسٌ فِي السُّخْرِيَّةِ وَإِفْتِسَاءِ السِّرِّ وَالْوَعْدِ الْكَاذِبِ	Dilin On birinci, On ikinci, On üçüncü, Afetlerin den: Alay Etmek, Sırrı İfşa Etmek ve Yalan Söz Üzerine Bir Ders
25.	109	الْأَفَةُ الرَّابِعَةُ الْعَشْرَ: دَرْسٌ: الْكَذِبُ فِي الْقَوْلِ وَالْيَمِينِ	Dilin On Dördüncü Afetinden: Yemin ve Konuşmada Yalan Hakkında Bir Ders
26.	112	الْأَفَةُ الْخَامِسَةُ الْعَشْرَ: دَرْسٌ: الْغِيْبَةِ	Dilin On Beşinci Afetinden

			den: Gıybet
27.	119	الآفة السادسة عشر: درس: النميمة	Dilin On Altıncı Afetin den: Çekiştirme
28.	120	الآفة السابعة عشر والثامنة عشر والتاسعة عشر والعشرين: درس.	Dilin On Yedinci, On Sekizinci, On Dokuzuncu, Yirminci Afetlerin den Bir Ders
29.	123	درس في التَّوْبَةِ إلى التَّوْبَةِ وفي حَقِيقَتِهِ وَأَنَّهُ عَلَى الْفَوْرِ والتَّسْوِيفِ مِنَ الشَّيْطَانِ	Tövbeye Teşvik, Tövbenin Mahiyeti, Tövbenin Anlık Olması ve Tövbenin Ertelenmesinin Şeytandan Olduğuna Dair Bir Ders
30.	126	درس في التَّفَكُّرِ	Tefekkür Üzerine Bir Ders

3. "Dersun fî Tahsîn-i Ahlâkı's- Sibyan" Risalesinin Tercümesi

[9/b] (Çocukların Ahlâkı'nın Güzelleştirilmesi Üzerine Bir Ders)

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla, Yardım ve Başarı Allah'tandır.

Allah'ı Teâla şöyle buyurdu: "Ey İman edenler kendinizi ve ailenizi yakıtı insan ve taşlar olan ateşten koruyun."⁸ Aynı şekilde Allah buyurdu: "Ve muhakkak sen büyük bir ahlâk üzeresin."⁹ Ve Peygamber aleyhi selatu ve sellem şöyle buyurdu: "İmanı en kâmil olan mü'min, ahlâkı en güzel olandır."¹⁰ Ve Peygamber buyurdu: "Hiçbir doğan çocuk yoktur ki, fitrat üzerine yaratılsın, sonra annesi babası ya Yahudileştirir ya Hristiyanlaştırır ya da Mecusileştirir."¹¹

Peygamber sallallahu aleyhi ve selam'e mü'min ve münâfığın alametleri üzerine soruldu. Peygamber şöyle buyurdu: Mü'minin çabası; namaza, oruca ve ibadetedir, Münâfığın çabası ise; hayvan misali yeme ve içmeyedir.¹²

Ve Hatem el-Asam dedi ki: Mü'min fikir ve gözyaşı ile meşguldür, münâfık ise hırs ve emel ile meşguldür. Mü'min Allah'tan başkasına ümit bağlamazken, münâfık ise Allah dışında her şeye ümit bağlar. Mü'min Allah dışında her şeyden emniyette iken münâfık ise Allah dışında her şeyden korkar. Mü'min malını dini için harcarken, münâfık ise dinini malı için harcar. Mü'min iyilik yaptığında ağlarken, münâfık ise; kötülük yapar ve güler. Mü'min halveti ve tek kalmayı severken, münâfık ise birlikte olmayı ve kalabalığı sever. Mü'min bir şey ekerken çürümesinden korkar. Münâfık ise söker ve hasadı bekler. Mü'min siyasetin ıslahı huzurun temini için emirlerde ve nehiylerde bulunmaya çalışırken, münâfık ise iktidar olabilmek, hâkimiyet kurabilmek için emir ve yasaklarla ortalığı velveleye vermek ister. Onun güzel ahlakında ilk imtihan edilecek doğru şey sıkıntılara eziyetlere karşı sabretmek ve

⁸ et-Tahrîm 66/6.: Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Kur'ân Yolu" (Erişim 25 Şubat 2021)

⁹ el-Kalem 68/4.

¹⁰ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnâût vd. (Dimeşk: Daru'r-Risaletu'l İlmiyye, 2009), "Kitâbü's- Süne", 16(No. 4682); Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Camiul Kebir*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), "Ebvâbu'r- Rida" 10(No: 1162).

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîhu'l-Müsnedü'l-Muhtasar Min Hadîsi Rasûlillâh Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem Sahîh-i Buhârî*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasır (Beyrut: Dâru'l-Tavk en-Necât, 1422), "Kitâbu't-tefsîr'i kur'ân", 65(No:4775); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişaburî, *el- Câmiu's- Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Daru'l İhyai't-Türasi'l-arabi, 1991), "Kitabu'l-kader", 64 (No:2658).

¹² İmamı İrâkî, ihya hadislerinin tahririnde "Bu hadisin aslını görmedim" demiştir. Bk. Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân el-İrâkî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ağbâr* (Darul İbn Hazm, 2005), 953.

tahammül etmektir. Kim ki kötü bir ahlâktan şikâyet ederse kendisi o kötü ahlak üzerine sürüklenir, çünkü güzel ahlak zorluklara göğüs germek demektir.

Muhakkak Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem' den rivayet olunduğuna göre; bir gün peygamber Enes ile birlikte yürüyorlardı bedevi bir Arap peygamberin hırkasını çok şiddetli bir şekilde çekti ve peygamberin üzerinde kalın kenarlı necran hırkası vardı, Enes Allah ondan razı olsun şöyle dedi; peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in boynuna baktım adamın sert çekişinden dolayı hırkanın tesirinden boynunda iz bırakmıştı. Bedevi şöyle dedi: Ya Muhammed! Allah'ın senin yanında olan malından bana da ver. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ona baktı güldü ve sonra ona bir şeyler verilmesini emretti.¹³

Ne zamanki Kureyş müşrikleri peygambere karşı eziyetlerini çoğaltınca peygamber şöyle buyurdu: Allah'ım kavmimi affet, çünkü onlar bilmiyorlar. Denilmiş ki bu olay Uhud günü söylenmiştir ve muhakkak Peygamberin dişi burada kırılmış, bundan dolayı Allah, hakkında şu ayeti indirdi: "*Ve muhakkak sen büyük bir ahlâk üzere sin*"¹⁴

Hikâye olundu, İbrahim b. Edhem bir gün kırlara çıkar, onunla bir asker karşılaşır ve İbrahim b. Edhem'e sen köle misin der, evet diye cevap verir İbrahim b. Edhem, yerleşim yeri nerede diye sordu, İbrahim b. Edhem kabristanı işaret eder. Asker dedi ki muhakkak ki ben yerleşim yerini kastettim. O tekrar kabristanı gösterince asker öfkelenir, kamçı ile başına vurur incitir ve onu şehre götürür, İbrahim b. Edhem'in arkadaşları onları karşıladı ve vaziyet nedir diye sordular, asker olanları anlattı, oradakiler bu İbrahim b. Edhem'dir dediler, Asker hemen atından indi ve İbrahim b. Edhem'in ellerine ve ayaklarına kapandı, özrünü beyan etti, sonra İbrahim b. Edhem'e denildi; neden sorulana ben bir köleyim dedin? Çünkü asker bana sen kimin kölesisin diye sormadı, bana sen bir köle misin diye sordu. Bende evet diye cevap verdim çünkü ben Allah'ın kölesiyim. Ne zamanki başıma vurdu kendisi için Allah'tan cenneti istedim. Neden? Ve muhakkak o sana zulmetti, İbrahim b. Edhem dedi ki: Çünkü ben biliyorum ki onun zulmünden dolayı ben sevap kazandım, onun sayesinde ben hayır kazanırken onun benim yüzümden ceza çekmesine gönlüm razı olmadı.

¹³ Buhârî, "*Kitâbu Farzi Hamsi*", 57(No: 3149) ; Müslim, "*Kitâbu'z-Zekât*", 12(No: 1057).

¹⁴ Buhari ve Müslim'de meşhur olan hadislerde ifade edilen şudur; Peygamber efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem Uhud savaşında "rabâiye" dişleri kırılmış olup olaydan sonra inen âyet şu şekildedir: "Allah'ın, onların tevbelerin kabul veya onlara azap etmesiyle senin bir ilişğin yoktur; çünkü onlar zalimlerdir." el-Âl-i İmrân 3/128.; Buhârî, "*Kitâbu'l Meğâzî*", 64(No:4073, 4075); Müslim, "*Kitâbu'l Cihâd ve's-Siyer*", 32(1791).

Ebu Osman el- Heyri bir gün davete çağrıldı. Ve davet sahibi, onu sınamak istedi. Ebu Osman davet sahibinin evine ulaşınca, davet sahibi ben müsait değilim dedi. Ebu Osman geri döndü. Ebu Osman çok uzaklaşmadan davet sahibi onu ikinci kez çağırdı. Ey hoca dön dedi, Ebu Osman döndü, üçüncü kez davet sahibi Ebu Osman'ı çağırır ve derki bana gel vakit azaldı dedi. Ebu Osman davetçinin kapısına kadar gidince adam ilk söylediğini yineledi. Sonra Ebu Osman tekrar döndü gitmeye başladı davetçi dördüncü kez tekrar Ebu Osman'ı çağırır ve Ebu Osman dönüyor ve ev sahibi aynı şeyi defalarca tekrarlıyor. Ve Ebu Osman ilk haliyle kalıyor. Davetçi bundan dolayı Ebu Osman'ın ayaklarına kapanır. **[10/a]** Davetçi ey Üstadım, sizi denedim, ne de güzel ahlakınız var diye ifadede bulununca Ebu Osman şöyle dedi: Senin bende gördüğün şey köpeğin davranışdır. Muhakkak köpek, çağrıldığında gider, azarlandığında çekip gider, diye karşılık verir.

Ve aynı şekilde rivayet olundu, bir gün el-Heyri sokaktan geçerken üzerine bir kap kül dökülür. Hayvanından iner hemen şükür secdesine kapanır sonra elbisesindeki külleri temizlemeye başlar ve bir şey söylemez. Ona söylenir, onları azarlamayacak mısınız? Ateşi hak eden birisinin kendini külle kurtulursa o kişinin öfkelenmesi caiz değildir. Bitti.

Rivayet olunduğu üzere Ali b. Musa er-Rıza rengi siyaha çalıyordu çünkü annesi siyah idi. Nişâbur'da onun evinin önünde hamam vardı. Hamama girmek istediği vakit hamamcı kendisi için hamamı boşaltırdı. Yine bir gün hamama girdi hamamcı kapıyı üzerine kapatıp ihtiyaçları için gider. O sırada köylü bir adam hamamın kapısını açıp ve içeri girip elbiselerini çıkarıp içerde Ali b. Musa'yı görünce kendisini hamam çalışanlarından biri zanneder ve Ali b. Musa'ya der, kalk bana su getir. Ali b. Musa kalkar ve köylünün istediği bütün emirleri yerine getirir. Bu sırada hamamcı geri döndü köylünün elbisesini ve köylü ile Ali b. Musa er-Rıza arasında geçen konuşmayı duyunca korkar, kaçarak çıkar ve ikisini baş başa bırakır. Ne zamanki Ali b. Musa hamamdan çıktı hamamcıyı sordu. Denildi ki olaylar karşısında korkup kaçtı. Ali b. Musa şöyle dedi, kaçmasına gerek yoktu kabahat erlik suyunu zenci kadının rahmine koyandadır der.

Rivayet olundu, Ebu Abdullah el-Hayyat dükkânının önünde otururdu, onun sanatkâr Mecusi bir arkadaşı vardı. Her ne zaman dikiş işi çıkarsa Hayyat'a verirmiş ve karşılığında ücret olarak sahte (dirhem) akçeler verirmiş. Hayyat kendisine verilen paranın sahte olduğunu bildiği halde bu durumu Mecusi sanatkara açmadan ve verdiği parayı reddetmeden almış. Bir gün şans eseri Ebu Abdullah bazı ihtiyaçları için dükkânından çıktığı sırada Mecusi dükkâna gelir, Ebu Abdullah'ı bulamaz چراغına sahte parayı verip dikilenleri alır. Çırak

paraya bakar ve sahte olduğunu anlar ve kabul etmeyip geri verir. Çırac Ebu Abdullah gelince durumu ona anlatır. Ebu Abdullah şöyle dedi; kötü bir karşılık vermişsin, Mecusi, bu muameleyi bir yıldan beridir bana yapar ve ben bu duruma sabrederim. Mecusi'den her defasında bu parayı alıp kuyuya atarım ki bu para ile başka bir Müslüman'ı aldatmasın.

Yusuf b. Esbat şöyle dedi: “Güzel ahlakın belirtisi şu on haslettir:

İnsanlarla az tartışmak ve insafli davranmak, Kişilerin sürçmelerini istemeyi terk etmek, Kişide görülen kötülükleri iyiye çevirmek, Mazeretleri olduğunu arzulamak, Eziyetlere katlanmak, Kendi nefsinı suçlamak, Başkalarının ayıplarını öğrenmekle değil kendi ayıplarını bireysel anlamda öğrenmeye çalışmak, Küçüklere ve büyüklere karşı güler yüzlü olmak, Ast ve üst kişilere karşı iltifat etmek.”

Güzel ahlak üzerine Sehl'e sual olundu. Sehl, güzel ahlakın en aşağı mertebesi eziyetlere katlanmak, bu eziyetlere karşılık vermeyi terk etmek, zalim için rahmete gelmek ve zalim için istiğfar dilemek, zalime şefkat göstermek olduğunu söyledi. Muhakkak affetmek ve bağışlamak senin için iyidir.

Ahnef b. Kay'sa denilir: Yumuşak huyluluğu, Hilmi kimden öğrendin? Ahnef b. Kays şöyle dedi: Asım b. Kays'tan öğrendim. Onun yumuşak huyluluğu ne dereceye ulaşmıştı? Sehl cevap verir: Asım b. Kays evinde otururken cariyesi içeri girer ve elinde etler dizili şişlerle. Cariyenin elindeki şişler Asım b. Kaysın küçük oğlunun başına düşer ve çocuğu orda ölür. Cariyesi hemen dehşete kapılır. Asım b. Kays cariyesine şöyle dedi: Korkma, Allah Teâla için artık hürsün.

Denilir ki Veysel Karani radiyallahu anhuyu gören çocuklar kendisini taşlarırmış. Veysel Karani çocuklara şöyle seslenir: Ey kardeşlerim, eğer illaki taş atacaksanız bari küçüklerini seçin ki taşlar baldırlarımı kanatıp namazıma engel çıkarmasın.

Bir adam Ahnef b. Kaysa hakaret etmiştir. Ahnef b. Kays bu duruma kulak asmamış, bundan dolayı adam Ahnef b. Kaysın peşine takılır ve Ahnef kendi mahallesine geldiğinde durup adama döner ve şöyle der: Başka söyleyeceğin kaldı mı? Eğer var ise dile getir yoksa mahallede kendini bilmeyenler bana hakaret ettiğini görürlerse sana saldırıp zarar verebilirler.

Ve rivayet olundu Hz. Ali kerremallahu veçhehu, bir çalışanını yanına çağırır fakat cevap almaz. Hz. Ali çalışanı ikinci ve üçüncü kez çağırır fakat cevap almaz. Hz. Ali Kalkıp

çalışana yöneldi ve onu uzanmış olarak gördü. Hz. Ali dedi ki: Ey çalışan duymaz mısın beni. Çalışan dedi ki: Duydum, Hz. Ali dedi ki: Neden bana cevap vermeyi terk ettin. Çalışan dedi ki: Ben ceza vermeyeceğine inandığım için tembellik ettim. Hz. Ali dedi ki: Allah için hürsün.

Kadının biri Mâlik b. Dinar için ey riya sahibi dedi. Mâlik b. Dinar dedi ki: Basralılar bu ismimi unutmuştu sen hatırlattın! Yahya b. Ziyad el-Harisinin kötü bir kölesi vardı, ona soruldu neden bu köleyi elinde tutarsın? Yahya b. Ziyad dedi ki: Ondan yumuşak huyluluğu öğreneyim. İşte bu şekilde Allah'ın fiillerinden hoşlanıyorlar **[10/b]** ve kötü ahlakın en yüksek derecesi Allah'ın fiillerinden razı olmamasını görüyorlar.

Ey kardeşlerim biliniz ki bu hikayelerin dile getirilmesi sadece işitmeniz için değildir. Bilakis o hikayeleri dile getirip ahlaklarından etkilenmeniz ve çocuklarımızın ahlakının güzelleştirilmesi içindir. Evet, bu ayetin sırrıyla: "*Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyunuz.*"¹⁵ Sizin kendi ahlakınızın güzelleştirilmesi size nasıl gerekli ise çocuğunuzun ahlakının güzelleştirilmesi de sizin üzerinize gereklidir.

Çünkü çocukları eğitme yolu en mühim ve vurgulu yoldur. Allah tarafından çocuk, anne ve babaya emanettir. Çocuğun kalbi temiz, nefsi sade, her türlü nakış ve suretlerden uzaktır. Ve o çocuk her nakış a uyumludur. Çocuk yönlendirilen her şeye meyillidir. Şayet hayra yöneltirirse çocuğun ameli hayırla büyür. Çocuk dünya ve ahirette mutlu olur. Çocuğa edep öğreten anne, babası ve hocası da sevabı paylaşır. Eğer çocuk kötülüğe yönlendirilirse hayvanlar gibi ihmal edilip başıboş bırakılırsa kötü ve helak olur. Cezası da ondan sorumlu velisi ve koruyucusunun sorumluluğuna girer. Muhakkak ki Allah Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır: "*Ey İman edenler kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.*"¹⁶

Bir babanın oğlunu ahiret ateşinden muhafaza etmesi onu dünya ateşinden muhafaza etmesinden daha evladır. Çünkü çocuğun ahlakı dünyanın yılanı ve akrepleri gibidir. Bu durumdan dolayı anne ve babası lanetlenirler. Muhakkak çocuk bundan dolayı ahiret ateşini hak etmiş olur. Çünkü berzah âlemi rüya âlemi gibidir. Nasıl ki kötü ahlakı rüyada akrepler ve yılanlar gibi görüyorsak, aynı şekli berzah âleminde de.

¹⁵ et-Tahrîm 66/6.

¹⁶ et-Tahrîm 66/6.

Çocuğun korunması onun edeplendirilmesi, ikaz edilmesi, kendisine iyi ve güzel ahlâkın öğretilmesi, çocuğun kötü alışkanlıklardan korunması, onun tamahtan korunması, dünya ziynetinin sevdirmemesi, çocuk bunlarla ömrünü rahatlığın talep ve sebepleriyle geçirirse ebedi bir helak ile helak olur. Bunun aksine ilk baştan itibaren çocuk ebeveyninin denetiminde ve kontrolünde olmalıdır. Bu da ancak edepli Saliha, dindar ve helal yiyen bir kadınla olur. Muhakkak ki içinde haram hâsıl olan sütte bereket olmaz. Şayet çocuğun büyümesi haram süttten olursa onun hammaddesi pislikle işlenmiş olup kendi ahlakları pislğe yönelir.

Ne zaman ki çocuk iyi ile kötüyü ayırt etme çağına ererse onun gözetlenmesi devam edilmelidir. Çocukta temyiz çağının zahir olması hayâ etmenin belirtilerinin olmasıdır, çünkü çocuk hayâ ederse, çekinirse ve utangaç olursa ve bazı fiilleri terk ederse bu çocuğun aklına inen bir nurdan dolayıdır. Hatta çocuk bazı eşyaları çirkin görüyor. Böylelikle çocuk bazı şeylerden çekinip bazı şeylerden çekinmemiş olur. Çocuktaki bu davranışlar Allah'ın kendisine hediyesi ve lütfudur. Bu davranışlar ahlakının güzel olduğuna ve kalbinin saflığına delalettir. Çocuk buluş çağına erdiği vakit aklının kemale ulaşacağının müjdesidir. Utangaç çocuk ihmal edilmemeli. Bilakis çocuğu terbiye etmek için onun temyizi ve hayâsından yararlanılır.

Çocuğa hal hareketinde galip gelen öncü sıfat yeme hırsıdır ve bunun düzeltilmesi gereklidir. Nasıl ki çocuğun yemek yerken sağ elle yemesi. Yemeği alırken Bismillah demesi. Ve yemek yerken önünden yemesi. Yemeği yerken başkasından önce başlamaması ve başkasının yemeğine göz dikmemesi, yemek yiyene bakmaması, yürürken yemek yememesi, yemeği iyi çiğnemesi, lokmaları art arda almaması, kendi elini ve elbisesini kirletmemesi, bazen sert ekmeklerle ve bazen oluşmayan yemekle bazen ise iyi yemekle teşvik edilmesi lazım. Çok yemek yemenin hayvanlara benzetilerek ona çok yemeğin kötü olduğu ifade edilmeli. Çocuğun yanında çok yemek yiyen yerilmeli, az yiyen ve edepli olan ise övülmelidir. Yemekte başkasının nefsi kendi nefesine tercih edilmesi ve az rızka kanaat edilmesi öğretilmelidir. Hangi yemek olursa olsun kendisine verilen yemeğe kanaat etmesi gerektiği çocuğa sevdirmelidir.

Çocuğa renkli ve ipekli elbise dışında beyaz renk elbise giyinmesi sevdirmelidir. Çocuğa renkli ve ipek giyinmenin kadın ve kadınımsı kişilerin işi olduğu bildirilmelidir. Erkeklerin bu tür giyimlerden uzak olduğu çocuğa tekrarlı şekilde anlatılmalıdır. Çocuk üzerinde renkli ve ipek elbise görüldüğünde bu durum kötülenip ve yerilmelidir. Zevke ve

bolluğa üst düzey giyinmeye alışmış işittiği veya gördüğü her şeyi isteyen nefsinin övülmeye alıştırmış çocuklarla birlikte olması engellenmelidir. Çünkü çocuklar, başta ihmal edilirse çirkin ahlaklı, yalancı, hasetçi, hırsız, fesatçı, ısrarcı, çok meraklı, yersiz gülen, hilekâr, arsız, şeklinde, çocuk bunların hepsinden güzel ahlak ile korunacaktır. Sonra çocuk medrese veya okul ile meşgul edilecek, Kur'an, iyi sözler, Salih zatların sözleri ve kıssaları öğretilir böylece onlara karşı kendilerinde sevgi hâsıl olsun. Çocuğa aşk ve ehli olanlarını içeren şiirlerden korunmalıdır. **[11/a]** Zarafet ve ince karakteri iddia eden edebiyatçılarla karşılaşmaktan muhafaza edilmelidir. Çünkü o şey, çocukların kalplerine fesat tohumları eker.

Sonra da çocukta ne kadar güzel ahlâk ve iyi övülen şeyler meydana gelirse insanların ortasında methedilmekle ve onu sevindirecek şekilde mükâfatlandırılmalıdır. Muhakkak çocuk bazı hallerde ahlakı ile örtüşmeyen çirkin bir fiili ilk defa işlerse görmemezlikten gelinmeli, edep perdesini yırtmamak gerekir ve çocuğun ayıbını açığa çıkarmamak icap eder. Çocuk dışında herhangi bir şahsın da böyle bir fiil işleyebileceği açığa vurulmamalıdır. Eğer çocuk işlediği kötü fiili gizliyorsa, buna özeniyorsa ortaya çıkarmamak lazım gelir. Bu kusuru eğer ifşa edilip yüzüne vurulursa bu kez çocukta bu fiili aleni yapma cesareti doğar. Kötü fiil çocukta ikinci kez peyda olursa gizli bir şekilde ikaz edilir. Çocuğun işlediği fiil gözünde büyütülüp eğer bu tür şeyleri yapmakta ısrarcı olursan halk arasında rezil olursun bunu bir daha yapma şeklinde uyarılmalıdır. Çocuk her zaman azarlanmamalıdır. Muhakkak sürekli azarlanan çocuk bu durumdan dolayı kötü olan işler onda alışkanlık haline gelir ve kendisine söylenen sözlerinde tesiri düşer. Baba çocuğun yanında ağırbaşlılığını korumalı çocuğunu nadir uyarmalıdır. Anne ise çocuğu bazen babasının heybetiyle korkutmalıdır. Çocuğu çirkin davranışlardan muhafaza etmelidir.

Çocuk gündüz uyumaktan menedilmelidir. Çünkü gündüz uyumak çocuğu tembelleştirir. Gece uykusundan ise menedilmemesi gerek. Çocuk yumuşak, pamuklu yataklarda yatırılmaması lazım ki organları güçlensin ve hantallıktan korunmuş olsun. Yoksa çocuğun bedeni siskalaşır. Aksine çocuk, yumuşak yataktan, elbise ve yiyeceklerden menedilmeye alıştırılmalıdır. Çocuk gizli yapılan bütün fiillerden menedilmeye alıştırılmalıdır. Çünkü çocuk, çirkin olduğunu düşündüğü için gizli yapıyordur. Çocuk bırakılırsa çirkin fiillere alışır. Çocuk, gündüz bazen yürümeye, hareket etmeye ve spor yapmaya alıştırılmalı, ta ki çocuk tembelleşmesin. Çocuk yürürken hızlı hareket etmemeye, etraflarını açmamaya ve ellerini salıvermeyip göğsünde toplaması alışkanlığı verilmeli. Çocuk arkadaşları yanında babasının mülküyle, yiyecek, elbise, okul edevatlarıyla övünmesi

menedilmelidir. Çocuk tevazua, onunla yaşayan her kişiye karşı cömertliğe, onlarla yumuşak konuşmaya alıştırılmalı. İlgisini çeken her şeyi çocuklardan almaması, ihtişamın almakta değil de vermekte olduğu, fakir çocuğun ise; birinden almanın düşkünlük, alçaklık, saygısızlık ve düşkünlük olduğu öğretilir. Çocuğa başkasının elindeki lokmaya göz koymanın köpeklerin alışkanlığı olduğu öğretilir. Çünkü köpek, yaltaklık yaparak bir lokma bekler ve o lokmaya tamah eder. Bununla birlikte çocuklara, altın ve gümüş sevgisi ve tamahı çirkinleştirilir. Velhasıl çocukların altın ve gümüşe olan sevgileri nasıl ki çocuklar yılan ve akreplerle korkutuluyorsa bunlarla da korkutulması gerekir. Çünkü Altın ve gümüş sevgisi, tamah hastalığı, çocuk ve aynı şekilde büyükler üzerinde zehir afetinden daha zararlıdır.

Çocuğa kendi meclisine tükürmemesi, burnunu temizlememesi, mecliste esnememesi, meclistekilere sırtını dönmemesi, ayak ayaküstüne atmaması, ellerini çenesinin altına koymaması ve başını dirseğine dayamaması gerektiği öğretilir. Çünkü bunlar tembelliğin delilleridir. Çocuğa nasıl oturması gerektiği öğretilmez.

Çocuk çok konuşmaktan menedilmelidir. Çok konuşmanın kötü kimse ve hadsizlik olduğuna delalet ettiği kendisine öğretilmeli. Çocukta bir alışkanlık haline gelmemesi için doğru veya yalan yere olsun kesinlikle yemin edilmesi menedilmeli. Çocuk fazla konuşmamaya Sadece kendisine sorulan sorulara cevap vermesi gerektiği hususuna alıştırılır ve söze ilk başlaması menedilir. Mecliste bir büyük konuştuğu vakit güzelce dinlemesi, kendisinden büyük olan bir kimse karşısında ayağa kalkması ve ona yer açması, önünde oturması öğretilir. Çocuk gereksiz ve çirkin esprilerden, lanet etmekten, küfretmekten, çirkin konuşan şahısların yanına gitmesi menedilir. Şüphesiz kötü söylemler çocuğa kötü arkadaşlardan sirayet eder. Çocukları terbiye etmenin esası, kendilerini kötü arkadaşlardan muhafaza etmektir. Bir çocuk öğretmeni tarafından dövüldüğünde, bağırması, karşılık vermemesi, arkadaşlarından yardım dilememesi gerektiği öğretilmeli, bu duruma sabır göstermesi tavsiye etmesi gerek. Bu durumun yiğitliğin ve erkekliğin nişanesi olduğu öğretilmeli. Ağlamanın ve sızlamanın ise kadın ve kölelerin âdeti olduğu öğretilmesi gerekir.

Çocuğun okulu bittikten sonra onun güzel oyunlar oynamasına izin verilmesi lazımdır. Okuldan geldiği zaman ferahlaması için dinlenme vakti verilmeli. Çocuk sürekli oynamakla meşgul olup kendini yormaması gerekir. Çocuğun sürekli öğrenmeyle meşgul olmasını istemek ve onun oyundan engellenmesi kalbini öldürür ve zekâsını zayıflatır. Sürekli baskı yapılması çocuğun öğrenmekten kurtulmak için bahane üretmesine sebep olur.

Çocuk anne babasına, hocasına, terbiye edicisine, büyüklerine, yakın akrabalarına veya yabancılara karşı olsun büyüklük ve saygı değeriyle bakmalıdır. Onların huzurunda oynamayı terk etmesi öğretilir. Çocuk temyiz çağına ulaştığında namazı ve temizliği terk etmesine müsamaha edilmemelidir. Ramazan'ın bazı günlerinde oruç tutması teşvik edilir. İpek ve süslenmiş ipek elbise giymesi altın takılar takması önlenmeli. Şeriatta gerekli kaideler öğretilmelidir.

Çocuk hırsızlıktan, haram yemekten, ihanet etmekten, yalan ve fuhşiyattan korunmalıdır. Çocuk her bir saydığımız hususlar çerçevesinde büyütülürse ve buluğ çağına ulaşırsa kendisine öğretilen bu hususların inceliklerini de kavraması kolaylaşır. Bununla birlikte çocuk kendisine verilen yemeklerin birer ilaç hususunda olduğu, kendilerinden Aziz ve Celil olan Allah'a itaat için kişinin güç kazanmasının amaçlandığı öğretilir. Dünyanın ve içindeki hiçbir şeyin aslı olmadığı çünkü daimi olmadığı, ölümün dünyanın nimetlerini noktaladığı, dünyanın geçici bir mekân olduğu, asıl yurt olmadığı çocuklara öğretilmeli. Çocuklara asıl karargâhın ahiret yurdu olduğu ahiretin geçici olmadığı ve ölümün her an beklenmesi gerektiği öğretilmelidir. Allah katında yüksek bir mertebeye ulaşmak ve cennet nimetleriyle mükâfatlanabilmek için dünyada iken ahiret azığı için hazırlık yapmak gerektiği öğretilir.

Çocuk küçükken güzel ve salih bir birey olarak yetiştirilirse bu söylenenler ergenliğinde kendisine tesir eder. Çocuğun kalbinde yer edinir ve taşa yapılan işleme gibi öğütler kalbine işlenir. Eğer çocuk anlatılanın aksi istikamette yetişirse, yüzsüzlük, oyun, eğlence, açgözlülük, süslenme, giyim sevdası, böbürlenme hissiyle yetişmişse kalbi, duvar nasıl ki kuru toprağı kabul etmiyorsa onun kalbide hakkı kabule yanaşmaz. Her şeyin başlangıcı güzel ahlaka riayet etmektir. Çocuk fitrat olarak hem hayrı hem şerri yapma istidadıyla yaratılmıştır. Çocuk anne ve babası tarafından istenilen yöne çevrilir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu; muhakkak her doğan çocuk İslam fitratı üzeredir, sonra çocuk anne babası tarafından ya Yahudileştirilir ya Hristiyanlaştırılır ya da Mecusileştirilir.¹⁷

Sehl b. Abdullah el-Tusteri şöyle ifade etti; ben üç yaşında iken gece uyanıp dayım Muhammed b. Süvar'ın namaz kılışını seyredirdim. Dayım bana bir gün, Allah'ı zikretmez misin diye sordu. Ben de onu nasıl zikretmeliyim diye sordum. Sağa sola döndüğünde dilini hareket ettirmeden sadece kalbinle üç kez; Allah benimledir ve bana nazar etmektedir. Allah

¹⁷ Buhârî, "*Kitâbu't-tefsîr'i Kur'ân*", 65(No:4775), Müslim, "*Kitâbu'l-Kader*", 64(No:2658).

beni görmektedir şeklinde zikret. Ben de başladım bir süre geceleri bunları yapmaya bu durumu da dayıma söyledim, bir zaman sonra: Dayım bana, bu zikri her gece yedi defa söyle dedi: Bende dayımın dediğini yaptım bunu bir zaman sonra ona haber ettim. O zaman bu zikri her gece on bir defa tekrar et dedi. Bende dediği şekilde yaptım ve kalbimde tadını hissettim. Bir sene sonra dayım bana, sana öğretmiş olduklarımı unutma ve kabre girinceye kadar devam et dedi. Çünkü bunlar hem dünyada hem de ahirette sana fayda verirler. Yıllarca bu zikri sürdürdüm ve bundan sebep iç âlemimde bir tatlılık duydum. Bir gün dayım bana ey Sehl, Allah'ın kendisiyle olduğu ve gözettiği, kendisini gözlemlediği kişi ona isyan edebilir mi? Aman günahattan uzak dur diye tembihledi. Ta ki altı-yedi yaşında idim Kur'an-ı öğrendim. Bostancının hikâyesi ile çocuk ve tüccarın hikâyesi.

SONUÇ

Erciş tarihine bakıldığında birçok âlim ve fikir adamının yetiştiği bilinmektedir. Muhakkak bu anlamda kendisinden söz edilmesi gereken âlimlerden biri de Molla Abdullah Dibevî'dir. Zâhidâne yaşantısı ve âbid bir kul olma yolundaki çabasıyla tanınan bir isim haline gelmiştir. Molla Abdullah Dibevî, bir dava adamı olarak hareket etme bilinciyle Erciş'te sadece bir imam-hatip ve medrese mollası değildi aynı zamanda kanaat önderi vasfına da sahipti. Nitekim yaşadığı dönemde kabileler arasında meydana gelen husumetleri çözme noktasında kendisine başvurulmuş biri olması onun halk nezdinde saygın ve etkin bir konumunun olduğunu göstermektedir. Öte yandan çeşitli fikhî konularda (münâkehât, ibâdât, muâmelât) toplumun danıştığı otoriter bir âlim kimliğine de haizdi. O, daha sonra müftülüğe bağlı imam-hatip görevindeyken yaş haddinden dolayı emekli olmuştur, lakin kesintisiz olarak tedris faaliyetlerine devam etmiş ve kendisi gibi nice değerli âlimler yetiştirmiştir. Bu durum Molla Abdullah'ın gerek Erciş sınırları içerisinde gerek ilçe sınırları dışında tanınırlığını artırmıştır. Yetiştirdiği talebeler onun görüşlerini farklı yerlerde zikretmiş bu da onun görüşlerinin yayılmasına vesile olmuştur. Onunla birlikte Erciş'te de toplumun ahlâk ve maneviyat düzeyi artmış diğer taraftan orada ilim ve kültür hayatı canlanmıştır.

Tasavvufî kimliğiyle ön plana çıkan Molla Abdullah, içinde bulunduğu topluma faydalı olmak için risaleler kaleme almıştır. Bu risalelerden bir tanesi de çocuk ahlâkı üzerine kaleme aldığı, yetişkinlerin de ders alması gereken, tanıtım ve tercümesini yaptığımız "*Dersun Fî Tahsîni Ahlâkı Sibyan*" adlı risalesidir. Onun bu risalesinde, kâmil mümin olmanın vasıfları, mü'min ve münâfıklığın alametleri, ebeveynlerin çocuklarını eğitirken dikkat etmesi gereken hususlar vb. konuların işlendiği görülmektedir. Mezkûr risalede özellikle çocuk ahlakının

nasıl olması gerektiği, terbiye edilmesi, yetiştirilmesi gibi hususlarda çok önemli bilgiler aktardığı görülmektedir. Bu bağlamda kullandığı alegorik dil de dikkat çekmektedir. Zira olayları somutlaştırmak adına yer yer somut temsiller, çeşitli menkıbeler ve hadislerden de misaller vermektedir. Bu yöntem de risalenin daha da zenginleşmesine ve alınması gereken öğütlerin daha kalıcı olmasına yol açmaktadır.

Netice itibarıyla Molla Abdullah döneme damga vurmuş olup mezkûr risalede çocukların ahlakında nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini okuyuculara sunmuştur.

KAYNAKÇA

Algar, Hamid. "Hâlidîyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/295-296. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Arvas, Maliki Ejder. *Seyyid Hacı Kasım El-Bâğdadî Nesep ve Nesli (Arvasiler)*. İstanbul: Alka Matbaacılık, 2008.

Avcı, Casim. "Hilâfet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/546-553. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Aydın, Muhammed. *Erciş İlçe Müftülüğü Dergisi* 1 (2011), 36-37.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Câmi'u's-Sahîhu'l-Müsnedü'l-Muhtasar Min Hadîsi Rasûlillâh Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem Sahîh-i Buhârî*. thk. Muhammed Zühayr b. Nasır. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Tavk en-Necât, 1. Basım, 1422.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Kur'an Yolu". Erişim 25 Şubat 2021. <https://kur'an.diyaret.gov.tr>

Dıbevî, Abdullah. *Dersun Fî Tahsîni Ahlâkı Sibyan*. Yazma Nüsha Fotokopisi.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnâût vd. 7 Cilt. Dimeşk: Daru'r-Risaletu'l İlmiyye. 1. Basım, 2009.

Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-Irâkî. *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrici mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ahbâ*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1. Basım, 2005.

Kartal, Necmettin. "Hâlidî Tarikatının Halifelerinden Molla Muhyiddîn El-Hâvelî ve Tasavvufa Dair Fetvâları". *Mevlânâ Hâlid-î Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi*

- Üzerindeki Etkisi Ulusal Sempozyumu*, ed. Orhan Başaran. 462-463. İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2017.
- Kavak, Abdulcebbar. *Mevlana Halid-i Nakşibendî ve Halidîlik*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları. 2016.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. en-Nişaburî. *el- Câmiu's- Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 4 Cilt. Kahire: Daru ihyai't-türasi'l-arabi, 1. Basım, 1412/1991.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî. *el-Camiul Kebir*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1. Basım, 1996.
- Türer, Osman. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2015.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayıncılık, 2017.

EKLER

Ek 1: Risalelerin İlk Sayfası

درس في آفات الدنيا ومناهج

Dilin Afectleri

بسم الله الرحمن الرحيم حسبي الله ونعم الوكيل وبه تفتي ومنه اعانتى وعليه اعتمادى

قال الله تعالى: أنا عرضنا الأمانة على السموات والأرض والجبال الآية وقالوا قد في المؤمنون في صدق خاشعون
 والذين هم على الصفح معرضون الآية والذين لا يصدقون الأوروا إذا مروا بالظهور وكلموا أنهم وقالوا في وجهك أو في وجهك وقالوا الذين
 وقالوا ينبغي على السلام ثكلته أهله بأعزاز وهل يكبر الناس في النار على مناظرهم إلا حصاة لا يستقيم صحتها الذين قالوا فاعلموا
 أن أكثر أهل التفسير قالوا الأمانة هي الأعضاء السبعة العين والاذن واليد والرجل والفرج والقلب والبطن
 وأما الدنيا وقد تحقق أن حاكمها هو القلب كمن لما كان متوقفا على الدنيا كالنقل على الفخاخ كان الدنيا في هذا الموضع
 أكثر كلما تحقق في رسل الموت والأخلاق الحسنة أن هؤلاء كثير كل آفة أكثر نعم أنه من مملوك الله العظيمة ومن لطائف صنعته العظيمة
 فإنه صغير جرمه عظيم طاعته وجبايته إذ لا يتبين الكفر والإيمان إلا بشهادة الدنيا وما غايتها الطاعة والعصيان ثم إنه ماني
 متجهود أو معلوم خالق وخالق متخير أو معلوم مظهر أو موصوف بالآفات ويتناولها ويتعرض له بأشياء أو تفرق فإن كلما
 يتناولها العلم بغيره الدنيا أما الحق والباطل ولا شيء إلا والعلم متناول له فحده الحاصية لا تتجه في مائر الأعضاء فإن
 المعية لا تصل إلى غير الأذن والسمع والاذن لا تصل إلى غير الصوت واليد لا تصل إلى غير الأجسام وهكذا دائما والأعضاء
 والدنيا راسمين ليس له مرد ولا مجاله منتهى وحده في الخيزرمان وفي الشربيل كمن من أطلق عنه الدنيا والآفة
 من جهة العنان للشر للشرطان في كل ميدان وما قد لا يتفاجأ في همار إلى انضطر إلى البوار ولا يجوز من شره إلا من جهة الخيام
 الشرع فلا يملكه إلا فيما ينفعه في الدنيا والآخرة أي في هذا العلم فقط في الأسماء الثلاثة الباقية فقيم العلم من جهة
 وقسم في حرم ومنفعة وقسم ليس فيه ولا منفعة أما الذي يحظر رخص قلبه من الكبر عنه وكذا لأن ما في حرم ومنفعة لا تنفع بالضرورة
 ولما لا منفعة فيه ولا ضرر رخصه من العلم وما لا ينفع من العلم والحكايات الخالصة وحرفات الأولين والآخريين
 والاشغال بتقسيم زمان وهو عين طمان فابتنع غير الأول أي ما ينفعه في الدنيا والآخرة من قدرته القرائة والذكر
 والبيع ومعاملة الدنيا وأعمال الأعضاء على الدنيا والآفة لأنه لا تعجب إطلاقه ولا مؤنة في تحريكه فلا تنسأ العلم
 في الاحتراز عن آفاته والحذر من مصائده فإنه عظم آفة الشيطان في استغوار الدنيا آفاته تنبئ العشر في هذا الموضع
 نبينها واحدا واحدا مع طريق الاحتراز عن كل خلفه تفصيل مع عدم وإما الإجماع العداقة للعلم فيما لا يبع آفة فقولوا للعلم
 (١) الخوض في البطل (٢) المراد والبدل لا لاظهار الحق (٣) الخوض في الحق (٤) التعرف في الكلام مع كل السج والانسح (٥)
 النفس والب وبنية الدنيا (٦) النفس مجاز أو انشاز (٧) القضاء بالشعر (٨) المزاج (٩) السخرية والاشهر (١٠) الخ (١١)
 (١٢) السر (١٣) أنواع الخالصة (١٤) الكذب في النقل واليمين (١٥) الضيعة (١٦) القيمة (١٧) أي الدنيا (١٨) الخ (١٩)
 (٢٠) الخلة (٢١) سؤال العلم عن صفات الله وعن كلامه وعن الحروف التي قديمة أم محدثة (٢٢) فإذا خطر الدنيا أعظم
 ولا حاجة من ظهوره إلا بالصمت فقال (عليه السلام) من صمت فجاو قارها الصمت أي صكته فخرم وقال عقيب
 أو في فاعله

[illegible]